הסיפור הזה אינו קרוב לסיומו

"הסרט*אספריה* משלב את דיוקנו של אמן נשכח וסוכן חשאי לשעבר בסיפור אישי המתאר את יחסיה של היוצרת עם סבה ההולך ונחלש." חכים בשארה סוקר את סרטה החדש של היידי מוטולה, שחושף את זהותו הכפולה של סבה, ז'ק מוטולה - כצייר ישראלי וכסוכן חשאי במצרים.

עבודה אחת מאת חכים בשארה דצמבר 18, 2018

בשנת 1953, מצריים עדיין עסקה בבניית עצמה כרפובליקה חדשה, בעקבות הפיכה צבאית שסילקה שנה קודם לכן מכיסאו את השליט, המלך פארוק (فاروق الأول). תנועת הקצינים החופשיים, שתפסה את השלטון תחת הנהגתם של הגנרלים גמאל עבד אל-נאצר (جمال عبد الناصر) ומוחמד נגיב (محمد نجيب), נשאה את דגל הלאומיות הערבית וההתנגדות לאימפריאליזם, והכריזה על רפורמה מקיפה של מודרניזציה במדינה. בו בזמן, המתחים עם ישראל הלכו וגברו, בהכנה למלחמה שניה בין שתי המדינות שתפרוץ בשנת 1956 (שכונתה לימים מלחמת סואץ או מלחמת סיני).

בקהיר, בחור צרפתי בן 33 בשם פייר למות (Lamothe) עבד אז כאיש מכירות של מקלטי רדיו עבור החברה הניו-יורקית ג'מאק תעשיות (Industries Gemac). הצעיר הגנדרן ושחור השיער ידע על בוריין ערבית ואנגלית, וגם עברית - בהסתר. יום אחד, כשנכנס לבניין בו התגורר, הבחין למות בשני גברים שהשתהו ליד המדרגות והביטו בו בחשדנות. הוא נכנס לדירתו והציץ דרך חור המנעול. שני הגברים, שהיו בלשים של המשטרה המצרית, החלו לחקור את אחד משכניו ולברר האם מוכר מכשירי הרדיו הוא אזרח ישראלי. הוא הבין שהכיסוי שלו נחשף. במהירות החביא צנצנת קטנה של דיו בלתי-נראית בתוך מקלט רדיו, כאשר הוא מקפיד לא להשאיר כל סימן למטרה האמיתית שלשמה שהה בקהיר. רגע לפני שהבלשים פשטו על דירתו הוא התפרץ דרך הדלת, הסיח את דעתם בעזרת הערבית המושלמת שלו, ונעלם לתוך מונית שבמקרה עברה במקום. הוא כמעט נתפס בשדה התעופה של קהיר, אך הצליח לחמוק מרודפיו והגיע בשלום לפריז. משם חזר לעירו חיפה ואל חייו הקודמים כצייר, תחת שמו האמיתי: ז'ק (יעקב) מוטולה.

תמונה דרמטית זו נחשפת לראשונה ברגע שיא בסרט*אספריה, חלק ראשון: היום האחרון בקהיר* (*Esperia, Part I: Last Day in Cairo*, 2018), סרטה של נכדת גיבור הסיפור, האמנית היידי מוטולה (Motola), שהוקרן לראשונה בגלריית פורום בוקס (Gallery Box Forum) בהלסינקי, פינלנד. בסרט, שצולם בדירתו ברמת גן, מוטולה בן ה-98 קורא קטעים פואטיים מיומניו, בצרפתית, ומגולל את סיפור הרפתקאותיו כסוכן המוסד לעלייה ב' בקהיר, לפני שהיה לצייר מוכר בשנות החמישים של המאה הקודמת.

motola.jpg

[1]סטיל מ"אספריה, חלק ראשון: היום האחרון בקהיר", סרטה של היידי מוטולה (2018, 29 דקות, HD)
באדיבות היידי מוטולה

הסרט נפתח במבט אל הים התיכון כרקע לקולו של ז'ק המתאר חלום שחלם, ובו הוא משוחח עם אלוהים על מותו. בחלומו, ז'ק מספר לאלוהים ששאיפתו היא לבוא אליו בסירה לאחר מותו. "בסדר", אומר אלוהים, "כשתפסיק לנשום את הנשימה המטופשת שלך אביא אותך אלי בסירה. תטייל בנחת במשך כמה חודשים, ואז תגיע אלי". ההבטחה למסע אחרון מעבר לים מסמלת את הביוגרפיה של מוטולה.

מוטולה נולד בפורט סעיד וגדל באלכסנדריה הרב-תרבותית. היהודי המצרי היגר לפלסטין בשנת 1935. בשנת 1947 נסע לצרפת ללמוד אמנות ב"בוזאר" (arts-beaux des supérieure nationale École) בפריז, ולמד אצל הצייר הקוביסט אנדרה לוט (Lhote). בשנת 1948, כשפרצה המלחמה בין מדינת ישראל שנוסדה לא מכבר ובין שכנותיה, מוטולה בן ה-28 נקרא להצטרף למוסד לעליה ב', הידוע בקיצור כ"המוסד", כינוי שהיום משויך רק לשירות הביון הישראלי. הוא הוצב במרסיי, שבנמלה הועמסו מהגרים יהודים על אוניות ונשלחו לפלשתינה. "המוסד" העביר באותו זמן את משרדיו מאתונה לפריז, והתעורר צורך בדוברי צרפתית כמו מוטולה. במרסיי פגש מוטולה את אשתו גניה, ובסוף 1948 החליטו השניים להשתקע בחיפה.

עם חזרתו לישראל, האמן נקרא שוב לשירות ב"מוסד", אך הפעם שירותו היה קצר. "הוא פרש מתוך כעס כשראה ש"המוסד" מפרק משפחות ומשאיר את המבוגרים מאחור", אומרת הקולנוענית בשיחה עם מגזין תוהו. מאוחר יותר, היא מוסיפה, מוטולה שוב נקרא למשימה במצרים. "מכיוון שהתקשה למצוא עבודה בחיפה הוא קיבל על עצמו את המשימה." זו ארכה כשנה והסתיימה בכישלון שסימן את סוף הקריירה שלו בשירותים החשאיים. בשנים הבאות מוטולה היה לצייר מודרניסטי מצליח שעבודותיו הוצגו בגלריות לצד בני דורו המפורסמים כגון חיים סוטין (Soutine) ומארק שאגאל (Chagall). שאפיין הסוציאליסטי הריאליזם סגנון עם הפריזאית באסכולה שלמד את משלבת זו מתקופה מוטולה של יצירתו את האמנות הישראלית בשנות החמישים של המאה הקודמת. רבים מציוריו מציגים רגעים מחיי היומיום, כמו אנשים נוסעים באוטובוס או רוחצים בים. כעת, עשרות שנים אחרי תקופתו הטובה ביותר, מוטולה הוא צייר מזדמן שרושם בעט את העצים שמחוץ לחלונו, כפי שאפשר לראות באחת הסצנות בסרט.

[2] Jacques Motola, Dance, date unkown..jpg

[3]ז'ק מוטולה, ריקוד (תאריך לא ידוע)
באדיבות היידי מוטולה

[4] Jacques Motola, Haifa, date unkown..jpg

[5]ז'ק מוטולה, חיפה (תאריך לא ידוע)
באדיבות היידי מוטולה

"המוסד לעליה ב'" נוסד בשנת 1939 על ידי ארגון "ההגנה" כדי להביא יהודים לפלשתינה באמצעות פעולות של הגירה בחשאי. המושג "עליה ב'" מתייחס לעלייה הבלתי חוקית לארץ בניגוד לתכתיבי הספר הלבן [6]הבריטי משנת 1939, שהגבילו את מספר היהודים שהורשו להיכנס לארץ כדי לרצות את הנציגים הערבים בוועידת לונדון [7], שהתקיימה באותה שנה. בזמן מלחמת העולם השנייה הואטה פעילותו של "המוסד" והתמקדה בעיקר בהצלת יהודים מיוון, מבולגריה, מרומניה ומהעולם הערבי. עם תום המלחמה הארגון הגביר שוב את פעילותו והשיג ספינות שנשאו עשרות אלפי מעפילים לפלשתינה. שיטות הריגול של "המוסד" (כגון דרכונים מזויפים ודיו בלתי-נראית) והאופי החשאי של המבצעים שלו מרמזים על כך שהארגון היה יותר מאשר שליח של פרויקט ההגירה היהודית. דבר זה הוכח כאשר הארגון השתמש בספינות כדי להבריח נשק לפלשתינה כהכנה למלחמה של 1948. עם פירוק "המוסד לעליה ב' [8]" בשנת 1953, העלייה מארצות ערב טופלה בידי זרועות מדינה שונות, ביניהן גם המוסד, או בשמו הידוע פחות: "המוסד למודיעין ולמבצעים מיוחדים".

[9] jacques.jpg

[10]סטיל מ"אספריה, חלק ראשון: היום האחרון בקהיר", סרטה של היידי מוטולה (2018, 29 דקות, HD)
באדיבות היידי מוטולה

[11] lamothe_2.jpg

[12]סטיל מ"אספריה, חלק ראשון: היום האחרון בקהיר", סרטה של היידי מוטולה (2018, 29 דקות, HD)
באדיבות היידי מוטולה

מוטולה לא היה האמן הישראלי הראשון, בעל השכלה פריזאית, שהשירות החשאי גייס. למשל, בעבודת הווידאו של תמיר צדוק,*אמנות - סיפור כיסוי*, [13]האמן מדמיין מחדש את סיפורו של שלמה כהן אברבנאל, צייר וסוכן מוסד לשעבר ששירת במצרים בשנות החמישית תחת מסווה של אמן צרפתי בשם שארדובל (Charduval). הכיסוי של אברבנאל היה משכנע דיו כדי שתיערך לו תערוכת יחיד במוזיאון לאמנות מודרנית בקהיר. הדמיון בין הסיפורים של אברבנאל ומוטולה אינו מקרי. השניים היו לחברים קרובים מאז שנפגשו בסטודיו של אנדרה לוט בפריז, שנים לפני ששירתו במצרים. שלא כמו מוטולה, אברבנאל המשיך להתקדם במוסד, והגיע לדרגת סגן ראש המוסד. מוטולה היה כנראה פחות שאפתן: "נסעתי למצרים בשביל ההרפתקה...הם לא הצליחו למצוא מישהו בישראל שהסכים לעשות את זה", הוא אומר בסרט, ועומד על כך שהוא -הצטרף לשירות בעיקר בשביל ה"אקשן". רגע קודם הוא מונה את קטלוג הזהויות הלאומיות שלו (צרפתית-אלג'יראית מצרית-פלסטינית) אבל מדלג על זו הישראלית. כשנשאל על ידי הבמאית אם הוא רואה את עצמו ישראלי הוא משיב, "לא. זה מוזר אבל איני חש שאני ישראלי" ומסתפק בזאת.

[14] The Man in the Suit, Digital print, Tamir Zadok 2017 .JPG

[15]סטיל מתוך "אמנות - סיפור כיסוי" של תמיר צדוק (2017, וידאו, 27 דקות)
באדיבות תמיר צדוק

היידי מוטולה, שנולדה לבנו הישראלי של ז'ק ולאם פינית, מוסיפה עוד נדבך למקבץ הזהויות שירשה מסבה וסבתה. היא למדה בבי"ס מנשר לאמנות בתל אביב ובאקדמיה הפינית לאמנויות בהלסינקי, ויצירתה תמיד נעה בין שני המקומות. הסרט הנוכחי מעניין במיוחד, לאור השנים שבילתה כפעילה וכחברה בקולקטיב הצילוםאקטיבסטילס [16], המזוהה עם השמאל. לאחר ששהתה כמה שנים במרסיי, נקודת ציון חשובה בסיפורו של ז'ק, מוטולה החליטה לשוב לישראל כדי לנצל את ההזדמנות האחרונה לגלות את האמת על מעלליו הציוניים של סבה.

בסרט אספריה, דיוקן של אמן נשכח וסוכן לשעבר של השירות החשאי משולב בסיפור אישי, המתאר את יחסיה של היוצרת עם סבה ההולך ונחלש. אנו רואים את הבמאית חולקת רגעי יום-יום מצולמים עם הסב: היא תולה ציורים ישנים שלו, מגישה לו עראק ומקשיבה לרעיונותיו על צבע בשיחות שמתנהלות בצרפתית, בעברית ובערבית. בכמה מהרגעים רבי החן של הסרט אנו שומעים אותה מרימה את קולה, כפי שעושים כשמדברים עם קשישים, וממטירה הוראות בימוי על ז'ק ממקומה מאחורי המצלמה. אבל יותר מכל, המצלמה של מוטולה מקשיבה. התיעוד של חייו של ז'ק הוא חושב ומתחשב, ונוכחותה של האמנית על המסך עדינה מאוד. המעברים המתוחכמים אל תצלומים ישנים, מחברות רישומים, ציורים ופריטים שז'ק שמר מימיו כסוכן חשאי (הבולט ביניהם הוא כרטיס הביקור שלו כפייר למות) מובילים אותנו לאורך שבילי הזיכרון.

קרוב אינו הסיפור אך .מסתיימים הצילומים כאשר בחיבה לנכדתו ק'ז אומר ,(עלמתי ,זה זהו) "Voilà, mademoiselle" לסיומו. הבחירה ב"אספריה" לכותרת הסרט נותרת בגדר חידה שמעוררת ציפיה לפרקים הבאים.

Source URL: https://tohumagazine.com/he/article/%D7%94%D7%A1%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%A8-%D7%94%D7%96%D7%94-%D7%90%D7%99%D7%A0%D7%95-%D7%A7%D7%A8%D7%95%D7%91-%D7%9C%D7%A1%D7%99%D7%95%D7%9E%D7%95

Links
[1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/motola.jpg
[2] https://tohumagazine.com/he/file/jacques-motola-dance-date-unkownjpg-0

[3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Jacques%20Motola%2C%20Dance%2C%20date%20unkown._0.jpg
[4] https://tohumagazine.com/he/file/jacques-motola-haifa-date-unkownjpg-0
[5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Jacques%20Motola%2C%20Haifa%2C%20date%20unkown._0.jpg
[6] https://www.revolvy.com/page/White-Paper-of-1939
[7] https://en.wikipedia.org/wiki/London_Conference_of_1939
[8] https://www.haaretz.co.il/misc/1.856847
[9] https://tohumagazine.com/he/file/jacquesjpg
[10] https://tohumagazine.com/sites/default/files/jacques.jpg
[11] https://tohumagazine.com/he/file/lamothe2jpg
[12] https://tohumagazine.com/sites/default/files/lamothe_2.jpg
[13] http://www.tamirzadok.com/work.php?w=Art-Undercover
[14] https://tohumagazine.com/he/file/man-suit-digital-print-tamir-zadok-2017-jpg
[15] https://tohumagazine.com/sites/default/files/The%20Man%20in%20the%20Suit%2C%20Digital%20print%2C%20Tamir%20Zadok%202017%20.JPG
[16] http://tohumagazine.com/article/mobilizing-stills